

VLEERMUIZEN OP DEFENSIETERREINEN

Fons Bongers

Vleermuizen krijgen sinds omstreeks 1985 bijzondere aandacht bij het beheer van defensieterreinen. In dat jaar waren belangrijke overwinteringsobjecten op militaire domeinen bekend, onder meer op de Zuidoost Veluwe en in de Zuidhollandse duinen. In 2000 werd de landelijke betekenis van defensieterreinen voor onderzoek en bescherming van vleermuizen door Defensie onderkend. Dit leidde tot coördinatie van onderzoek en bescherming en verdere intensivering daarvan. Nu, na 2½ jaar Vleermuiswerkgroep Defensieterreinen, blijkt die inzet een juiste te zijn geweest. Een aanpak met louter winnaars.

Historie

Omdat de landelijke betekenis van defensieterreinen voor overwinterende vleermuizen groot was, doordat bij de wintertellingen in Nederland ongeveer 20% van de vleermuizen hier werd waargenomen, werd in 2000 de Vleermuiswerkgroep Defensieterreinen opgericht door een aantal mensen dat reeds jaren (soms meer dan vijftien jaar) was betrokken bij vleermuisonderzoek op deze terreinen.

Defensie heeft veel onroerend goed in gebruik: totaal ongeveer 30.000 hectare. Een belangrijk deel van de defensieterreinen bevindt zich in de schaarse Nederlandse natuur; vaak zelfs in sleutelposities van de ecologische hoofdstructuur, doordat de meeste oefen- en schietterreinen hun militaire functie kregen in de 19e en in de eerste helft van de 20e eeuw. In de terreinbehoefte kon eenvoudig worden voorzien: er waren woeste gronden in overvloed. Vliegvelden werden in de 20e eeuw eveneens aangelegd in de weidse buitengebieden. Daar was de grond het goedkoopst en er hoefden meestal slechts enkele eigenaren te worden uitgekocht en de overlast van startende en landende militaire vliegtuigen was daar het geringst.

Veel defensieterreinen liggen in gebieden die naderhand, vanuit het landelijke

natuurbeleid, een belangrijke ecologische functie toegewezen hebben gekregen. Hierdoor wordt van Defensie een bijzondere inspanning verlangd bij het terreinbeheer. Deze inspanning, die ondermeer natuuronderzoek en natuurbeheer omvat, wordt tegenwoordig in steeds meer gevallen in samenwerking met buurbeheerders verricht.

Inventarisatie en monitoring

In 1994 is, als samenwerking tussen de Ministeries van LNV en Defensie, een langlopend landelijk inventarisatie- en monitoringsproject opgezet van de natuur op defensieterreinen. Per terrein wordt de betekenis voor de natuur vastgesteld aan de hand van onderzoek aan vegetatie, broedvogels, dagvlinders, libellen en incidenteel ook andere diergroepen. Samen met de terreinbeheerder wordt vastgesteld hoe de natuurwaarden verder kunnen worden ontwikkeld. Voor toekomstige monitoring wordt bovendien per terrein vastgesteld welk onderzoek bij vervolginventarisaties moet worden betrokken. Dit soort inventarisaties en de evaluaties van het gevoerde beheer vinden in principe eens per 4-5 jaar plaats.

Het inventarisatieteam van defensieterreinen doet geen onderzoek aan vleermuizen of andere zoogdieren. Wel worden resultaten van onderzoeken van anderen verzameld en mede gebruikt

voor de waardering van terreinen en het opstellen van beheersadviezen.

Bijzondere natuur dankzij defensiefuncties

Het project heeft veel waardevolle gegevens opgeleverd. Voor een belangrijk deel blijken de natuurwaarden terug te voeren op de omvang van terreinen en op de ligging daarvan in omvangrijke bos- en heidelandschappen of aan de kust. Ook is echter gebleken, dat een aanzienlijk deel van de natuurwaarden op defensie terreinen hun oorsprong ontleent aan een beheer dat juist gericht is op het militaire gebruik van die terreinen. Dus: bijzondere natuur dankzij de defensiefuncties. En één van de belangrijke natuurwaarden van defensie terreinen is hun betekenis voor vleermuizen.

Verblijfplaatsen van vleermuizen op defensie terreinen

Het komt vooral door de aanzienlijke hoeveelheid buiten gebruik zijnde ondergrondse ruimten dat de defensie terreinen zo belangrijk zijn. Deze bestaan uit bunkers, kelders, wateropslagplaatsen, gangen waar leidingen door lopen, en overdekte loopgraafstelsels uit de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast heeft Defensie nog enkele forse historische verdedigingswerken in eigendom. Dit zijn de forten, die voor Defensie nog steeds van belang zijn, dan wel niet als verdedigingswerk, maar

Het fort bij Everdingen wordt gebruikt door Defensie en ook door vleermuizen. *Foto: Fons Bongers*

vooral als opslagplaats. Als verblijfplaats voor vleermuizen zijn zij vooral in de wintermaanden belangrijk.

Een nieuw soort onderkomens is gebouwd tijdens de Koude Oorlog. Op de militaire vliegvelden werd toen een groot aantal kleine, ondergrondse schuilplaatsen aangelegd, die in de winter vorstvrije schuilplaatsen bieden aan, voornamelijk, grootoervleermuizen.

Tenslotte is er, in het kader van natuurontwikkeling op defensie terreinen, sinds 1997 een drietal speciale vleermuiskelders aangelegd met gebruik van betonnen kokerelementen, die vrijkwamen bij de sloop van schuilplaatsen en duikers. In de winter 2001-2002 overwinterde hier een vijftigtal vleermuizen.

Onderzoek

Met het verzamelen van gegevens over vleermuizen op defensie terreinen is in 2000 begonnen. Het bleek echter, dat sommige terreinen al sedert de vijftiger jaren door anderen werden bezocht in het kader van de landelijke wintertellingen. Van vele tellingen bleek de terreinbeheerder niet op de hoogte te zijn en de telgegevens bleken niet beschikbaar. Dit vond de werkgroep niet aanvaardbaar, omdat de betekenis van de defensie terreinen voor vleermuizen van wezenlijk belang is voor het natuurbeheer.

INVENTARISATIEGEGEVENS WINTER 2001 - 2002

	kelders	gangen	forten	bunkers	schuil- plaatsen	putten	Totaal
Aantal bezette winterobjecten	19	15	4	33	22	1	98
Aantal lege winterobjecten	23	1	0	24	39	4	94

AANTALLEN VLEERMUIZEN

Niet op soortnaam te brengen	28	2	22	2	-	2	56
Baardvleermuizen	8	-	159	38	2	-	207
Franjestaart vleermuizen	51	13	4	32	-	-	100
Vale vleermuizen	1	-	-	-	-	-	1
Watervleermuizen	1.125	374	94	131	12	4	1.740
Meervleermuizen	36	43	-	1	-	-	80
Dwergvleermuizen	-	-	4	-	-	-	4
Grootoorvleermuizen	42	8	14	49	34	4	151
TOTAAL	1.291	440	297	253	48	10	2.339

Tabel 1: Geïnspecteerde objecten en aantallen overwinterende vleermuizen in de winter van 2001 - 2002.

...gangen waar leidingen door lopen... Hier een watervleermuis met KEMA keur. Foto: Fons Bongers

Naspeuringen brachten aan het licht dat, tot en met de winter 2001 - 2002, maar liefst 248 wintertellingen op defensie-terreinen plaats hebben gevonden, variërend van 36 keer per terrein sedert de 50'er jaren tot één maal, voor het eerst in de vorige winter.

In de database van de landelijke wintertellingen zijn, tot en met de telgegevens uit de winter 2001 - 2002, in totaal 22.687 vleermuizen opgenomen. In het telseizoen 2001 - 2002 werden in 24 van de 33 defensie-terreinen totaal 2.339 vleermuizen geteld. In figuur 1 is weergegeven welke aantallen in de onderscheiden typen objecten zijn aangetroffen. Onder 'gangen' worden vooral verstaan: overdekte loopgraafstelsels met aanliggende bunkers en kamers.

Resultaten

Analyse van de wintertellingen levert inzichten op over voorkeuren voor typen onderkomens, over de relatie tussen nieuw-beschikbare onderkomens als deze in de nabijheid van bestaande

Watervleermuizen op de vliegbasis Soesterberg.
Foto: Fons Bongers

onderkomens liggen en over de aantalsontwikkelingen per soort. Deze gegevens worden jaarlijks in een jaarverslag beschreven. De belangrijkste conclusie tot nu toe is, dat het van groot belang is goede winterobjecten goed te beschermen. Dit levert voor vleermuisbescherming meer nuttig effect op dan het beschikbaar stellen van meer, of het verbeteren van bestaande objecten. Uit de tellingen in de jaren 1998 - 2002, waarin de aantallen vleermuizen op defensie-terreinen jaarlijks gemiddeld met ongeveer 12,5% toenamen, blijkt die toename voor het overgrote deel plaats te vinden in de "goede" winterobjecten. Namelijk in de objecten die reeds meerdere jaren in gebruik zijn en die jaarlijks minimaal 20 (tot 800) dieren herbergen. In de komende jaren zal dit proces nauwgezet worden gevolgd en beschreven.

Vleermuiswerkgroep

Defensie-terreinen: VWG-DEF

De Vleermuiswerkgroep Defensie-terreinen (VWG-DEF) is een samenwerkingsverband van in totaal 14 vertegenwoordigers uit het vastgoedbedrijf en ingenieursbureau van Defensie (DGW&T), de vogelwachten van militaire vliegvelden, de Vleermuiswerkgroep Nederland en de VZZ. Het doel

van de werkgroep is het bevorderen van vleermuisbescherming en vleermuisonderzoek op defensie-terreinen door regionale vrijwilligers in staat te stellen inventarisaties uit te voeren en adviezen te geven voor bescherming. Leden van de werkgroep houden zich verder bezig met inrichting en beheer van vleermuisverblijfplaatsen en met het geven van voorlichting, het doen van publicaties over en PR voor vleermuizen op defensie-terreinen.

De VWG-DEF streeft naar uitbreiding van de samenwerking tussen vleermuiswerkers, onderzoekers, natuurgenieters en het professionele natuurbeheer. In 2002 is begonnen met een intensivering van vleermuisonderzoek in zomerhabitats. Deze activiteiten zullen in samenwerking met lokale en regionale vrijwilligers in de komende jaren verder worden uitgebreid.

Fons Bongers
Abcouderstraatweg 77
1105 AA Amsterdam Zuidoost